

Tarih & Gelecek Dergisi**Journal of History & Future**

Prof. Dr.
Abdullah EKİNCİ

Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü.
aekinci@harran.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4767-2002>

Doktora Öğrencisi

İsmail YAKAN

Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı.
yakannismail@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0382-7630>

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 18/08/2024 10/09/2024

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1535767>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Göçebe Aşiretlerin Askerî Sisteme Entegrasyonu: IV. Ordu-Hamidiye Süvari Alayları İlişkisi

The Integration of Nomadic Tribes into the Military System: IVth Army-Hamidian Cavalry Regiments Relationship

Öz

Osmanlı Devleti, askerî kuvvetlerini daima güçlendirme ihtiyacı duymuştur. XIX. yüzyılda da ordunun güçlendirilmesi için asker teminin nasıl gerçekleştirileceği üzerinde durulmuştur. Böylece modern bir ordu oluşturmak için zorunlu askerlik hizmetine geçilmiştir. Fakat muhtelif sebeplerden dolayı bazı bölgeler bu yükümlülükten muaf tutulmuştur. IV. Ordu mıntikasındaki göçebe aşiretler de zorunlu askerlikten muaf tutulan halk kitlesinin bir kısmını oluşturmaktaydı. 93 Harbi'nden sonra bölgede oluşan otorite boşluğu, asayişin bozulmasına zemin hazırlamıştır. Aşiretlerin birbirleriyle çatışmaları ve Ermeni komitecilerinin ayrılıkçı hareketlerinin yanı sıra Rusya ve İran'dan gelebilecek olası saldırılar, bu iç güvenlik ve asayiş problemlerinin başını çekmektedir. Tüm bunlar bölgedeki göçebe aşiretlerden bir askerî güç kurma gerekliliğini doğurmuştur.

Kadim geleneklere bağlı olarak modern bir sistem çerçevesinde kurulan Hamidiye Süvari Alayları, bölgede yeni bir askerî gücü simgelemiştir. Aşiret mensubu fertlerin ise askerlik bilincinin

*Bu çalışma, "Osmanlı Anadolu'sunda Askerî Güç: IV. Ordu Teşkilâtı (1863-1911)" başlıklı hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilmiştir.

ATIF: EKİNCİ Abdullah, YAKAN İsmail "Göçebe Aşiretlerin Askerî Sisteme Entegrasyonu: IV. Ordu-Hamidiye Süvari Alayları İlişkisi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 10/3, (Eylül 2024), s. (194-215)

CITE: EKİNCİ Abdullah, YAKAN İsmail, "The Integration of Nomadic Tribes into the Military System: IVth Army-Hamidian Cavalry Regiments Relationship", *Journal of History and Future*, 10/3 (September 2024), pp. (194-215)

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlar. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

önemini özümsemeleri amaçlanmıştır. Alayların teşkilâtlandırılması, eğitimi, idaresi gibi tüm sorumlulukları IV. Ordu'ya verilmiştir. Alayların oluşturulmasıyla iç güvenlik ve asayişin sağlanması, olası dış saldırılar ve sınır sızmalarına karşı önlem alınmaya çalışılmıştır. Ancak aşiret mensupları genel olarak askerlik bilincini kavrayamamışlar ve alaylardan modern bir askerî teşkilât kurulamamıştır. Bu çalışmada göçebe aşiretlerden oluşturulan Hamidiye Süvari Alayları'nın askerî yönü ve IV. Ordu ile ilişkisi irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Askerî Teşkilât, IV. Ordu, Mehmed Zeki Paşa, Hamidiye Süvari Alayları, Göçebe Aşiretler.

Abstract

The Ottoman State always needed to strengthen its military forces. In the XIXth century, the focus was on how to recruit soldiers in order to strengthen the army. Thus, compulsory military service was introduced to create a modern army. However, some regions were exempted from this obligation for various reasons. Nomadic tribes in the IVth Army area also formed part of the population exempted from conscription. After the 93 War, the vacuum of authority in the region paved the way for the deterioration of public order. Conflicts between tribes and separatist movements of Armenian communists, as well as possible attacks from Russia and Iran, were the main problems of internal security and public order. All this led to the necessity of establishing a military force from the nomadic tribes in the region.

The Hamidian Cavalry Regiments, established within the framework of a modern system based on ancient traditions, symbolised a new military power in the region. It was aimed for the members of the tribe to internalise the importance of military service. All responsibilities such as the organisation, training and administration of the regiments were assigned to the IVth Army. With the formation of regiments, it was tried to ensure internal security and public order, and to make measures against possible external attacks and border infiltrations. However, the tribesmen generally didn't understand the military consciousness and a modern military organisation could not be established from the regiments. In this study, the military aspect of the Hamidian Cavalry Regiments, which were formed from nomadic tribes, and its relationship with the IVth Army will be analysed.

Keywords: Military Organisation, IVth Army, Mehmed Zeki Pasha, Hamidian Cavalry Regiments, Nomadic Tribes

1. Giriş

Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim'in 1514'te Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail'in ordusunu yenmesinin ardından Anadolu'nun doğusunda İran'a karşı sınırlarını genişletmiş ve bölgede hâkimiyet tesis etmiştir¹. Bu hâkimiyet Osmanlı merkezî iktidarının yönetim anlayışına bağlı olarak bölgeden asker temini hususunda farklı yöntemlere başvurmasına sebep olmuştur. Osmanlı eyaletlerinde uygulanan tımar sisteminin dışında kalan ve

1 Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), C. II, s. 138-40.

emirlerin idaresindeki göçebe aşiretlilerin oluşturduğu halk, savaş zamanında orduya asker göndermekle yükümlü tutulmuştur². Elbette göçebe aşiret mensuplarının doğrudan askerî sınıfa katılmamaları, bu sınıfın sağladığı nüfuz ve kazanımlardan yoksun kalmalarına yol açmıştır. Askerî sınıfa katılmayan göçebe aşiretler, mevcut durumun ortaya çıkardığı yaşam tarzını da kabullenmeyerek Anadolu'nun doğusuna ve İran'a göç etmiş ve yeni bir gelecek arayışına girişmişlerdir. Tüm bu hususlar askerî alanda da olmakla birlikte daha sonra bu coğrafyada ortaya çıkan sorunların temelini oluşturmuştur³.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Rusya'nın Anadolu'nun doğusunda emellerini gerçekleştirme yolunda hareket etmesi büyük bir tehdit oluşturmuştur. Savaşın kaybedilmesinin ardından bölgede oluşan otorite boşluğu, aşiretlerin sadece birbirleriyle çatışmalarına değil, aynı zamanda yerel yöneticilere karşı da isyan etmelerine yol açmıştır. Bununla birlikte Şeyh Ubeydullah'ın Osmanlı Devleti'nin lehine veya aleyhine yürüttüğü faaliyetler hem merkezî hükümetin tedbir almasını zorunlu kılmış hem de İran ile sorun yaşanmasına sebep olmuştur. İran sınırındaki göçebe aşiretlerin de kendi menfaatleri doğrultusunda sınır tanımayarak yaşamlarını sürdürmeleri ise Osmanlı-İran ilişkilerinin bozulmasının başka bir boyutunu oluşturmuştur. Öte yandan Ermenilerin Avrupa desteğiyle Osmanlı Devleti'nden reform talepleri ve bölgede ayrılıkçı fikirler beslemeleri, merkezî yönetimin bölgede tedbir alma ihtiyacını doğurmuştur⁴.

Dönemin harp sahnesinde orduların modernleştirilmesine bağlı olarak masrafların da artması, devletleri ekonomik olarak güç durumda bırakmıştır. Bunun yerine daha ucuz yoldan oluşturulan piyade birlikleri -özellikle tüfeğin icat edilmesi sonrası- orduda başat rolü üstlenmiştir. Çünkü süvari birlikleri için gerekli donanım malzemeleri, kitlesel ulaşım araçlarının olmadığı dönemde epey maliyetli olmaktadır⁵. Dolayısıyla askerî açıdan göçebe aşiretlerden alaylar teşkil edilmesinin önemli bir avantajı ise masrafsız bir şekilde oluşturulmalarıydı. Aşiret mensuplarının büyük bir nüfus potansiyeline, stratejik bir coğrafyaya ve savaşçı bir karaktere sahip olmaları, II. Abdülhamid ve devlet yöneticilerini bunlardan bir askerî teşkilât kurmaya cezbetmiştir. Böylece zorunlu askerlik hizmetine alınamayan aşiretlilerin savaşçı karakterlerinden faydalanılarak belirlenen şartlar altında

-
- 2 Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası* (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987), s. 9-15; Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)* (İletişim Yayınları, 2018), s. 216.
 - 3 Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), s. 65.
 - 4 Göçebe aşiretlerden alaylar kurmanın amaçları hakkında geniş bilgi için bkz. Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, s. 27-29; Orhan Örs, *Aşiretçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık Kavşağında Osmanlı'nın Kürt Siyaseti (1876-1909)* (Nübihar Yayınları, 2019), s. 254-85, 300-305; Sultan Abdülhamid, *Siyasi Hatıratım*, der. Ali Vehbi Bey, Türkçeye akt. Bengisu Karakurt (Dergâh Yayınları, 2023), s. 26-30, 35-36; Tahsin Paşa, *II. Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, yay. haz. Yüksel Kanar (Kapı Yayınları, 2023), s. 70-74; Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, çev. Banu Yalkut (İletişim Yayınları), 2021, s. 285-87; Nejat Abdulla, *İmparatorluk Sınır ve Aşiret: Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çatışması*, çev. Mustafa Aslan (Avesta Yayınları, 2009), s. 247-55, 257-68; Süleyman Öcal, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti'nin Kürt Politikası" (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018), 90-95, Tez No (531624).
 - 5 Yücel Karadağ, *Osmanlı Ordusunda Modernizasyon ve Demodernizasyon 1826-1918* (Doğu Kitabevi, 2016), s. 42-44.

alaylar teşkil etmekle bölgede asayiş sağlamanın yolu aranmıştır⁶.

Merkezî yönetim zorunlu askerlik yükümlülüğünü uygulamak için Müslüman halkın silah altına alınması konusunda kanun tasarılarını uygulamasına rağmen, muhtelif sebeplerden dolayı bazı bölgelerin halkı bu hizmetten muaf tutulmuştur. Anadolu'nun doğusunda bulunan göçebe aşiretler de aynı husustan dolayı askerlik hizmetine alınamamıştır⁷. Bundan dolayı öncelikle bölgedeki göçebe aşiretlerin askerî sisteme entegrasyonu hususunda çalışmalar yürütülmüştür. Aşiretlerden askerî kuvvet oluşturmamın resmî ya da gayriresmî ileri sürülmüş farklı misyonları bulunmaktadır. II. Abdülhamid ve yönetimi, periferide asayiş ve güvenliği sağlamak, aşiretleri kontrol altında tutmak, merkezî idareyi tesis etmek, İslam birliğini sağlamak ve toprak bütünlüğünü korumak için askerî tedbirler almaya gayret göstermiştir. Üstelik bir yandan bölgenin Rus ve İran saldırıları, Ermeni faaliyetleri ve İngiliz politikalarından korunup bu coğrafyada bir denge unsurunun kurulması hedeflenmiştir. Tüm bu amaçlar doğrultusunda Hamidiye Süvari Alayları⁸ projesi gündeme gelmiştir⁹.

-
- 6 İbrahim Edhem, *Cündilik ve Hamidiye Süvari Alayları* (Daire-i Askerîye Matbaası, H. 1307), s. 2, 5; Abdusselam Ertekin, "Hamidiye Alayları ve Sosyo-Politik Etkileri (1890-1908)" (Doktora Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2019), 30-31, Tez No (740563).
- 7 Nihat Karademir, *Sultan Abdülhamid ve Kürtler* (Nûbihar Yayınları, 2021), s. 175; *Rus General Mayewski'nin Doğu Anadolu Raporu -Van ve Bitlis Vilayetleri Askerî İstatistik-*, ter. Mehmed Sadık, haz. Hamit Pehlivanlı (Van Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, 2021), s. 104.
- 8 Göçebe aşiretlerden alaylar teşkil edildiği andan itibaren bu alaylara hangi ismin verilmesi gerektiği sürekli tartışma konusu olmuştu. Alaylar ilk teşkil edildiği esnada II. Abdülhamid adının nezdinde *Hamidiye Süvari Alayları* olarak isimlendirilmişti. 1896 yılındaki kanunnâmede yapılan değişikliğe göre alayların isminde esas itibarıyla bir değişiklik yapılmamakla birlikte niteliklerinden dolayı *Hamidiye Hafif Süvari Alayları* veya *Hafif Süvari Alayları* adı verilmişti. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Mahmud Şevket Paşa'nın emriyle alayların adı yeniden değiştirilmiş ve bu alaylar bundan böyle *Aşiret Hafif Süvari Alayları* olarak anılmaya başlanmıştı. Bu isim alaylarla ilgili yeni çıkan 4 Aralık 1910 tarihli nizâmnâmede belirtilmekle birlikte, bu dönemde alaylara isim aranırken *Oğuz Alayları* denilmesi teklif edilmişse de zamanla doğuracağı sıkıntılardan dolayı kabul görmemişti. Yine 8 Nisan 1912'deki nizâmnâmede alayların adı tekrar değişikliğe uğramış ve alaylar böylece *Aşiret Süvari Alayları* ismini almıştı. Alaylar ile ilgili düzenlemeler devam etmiş ve 1913 yılında yapılan yeni düzenlemeye göre alaylar *İhtiyat Süvari Alayları* olarak adlandırılmaya başlanmıştı. Nitekim alaylar I. Dünya Savaşı'nda da bu isimle katılmıştı. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. BOA, Y..EE., 113-5, 29.12.1308/05.08.1891; BOA, Y..EE.,113-6, 30.11.1313/13.05.1896; *Düstûr* (Matbaa-i Osmaniyye, H. 1330), T./C. II/2, s. 649-666; *Düstûr* (Matbaa-i Âmire, H. 1331), T./C. II/4, s. 371-398; Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, s. 62; Janet Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, çev. Renan Akman (İletişim Yayınları, 2022), s. 200; Fahrettin Altay, *Görüp Geçirdiklerim: 10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)* (İnsel Yayınları, 1970), s. 57; Adem Ölmez, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'ndaki Milis Birlikleri", *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, sayı. 12 (Aralık 2021): 38-50. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>; Cengiz Çakaloğlu, "Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1919)" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999), 44-46, Tez No (89935).
- 9 Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, s. 20, 22, 43; Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, s. 29-33; Stephen Duguid, "The Politics of Unity: Hamidian Policy in Eastern Anatolia", *Middle Eastern Studies* 9, sayı. 2 (Mayıs 1973): 139-55. <https://www.jstor.org/stable/4282467>; Selim Deringil, *Simgeden Millete: II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet* (İletişim Yayınları, 2022), s. 111; Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği: Osmanlı Devleti'nin İslam Siyaseti 1856-1908* (Ötügen Neşriyat, 2019), s. 192-96, 299-309, 333-34.

2. Kadim ile Cedit Arasındaki Askerî Güç: IV. Ordu ve Hamidiye Süvari Alayları

Hamidiye Süvari Alayları projesini hayata geçirmenin askerî ayağında birçok amaç bulunmaktadır. İç güvenliği sağlama yönünde bu coğrafyadaki aşiretlerin birbirleriyle çatışmasını önlemek, aşiretleri zorunlu askerlik hizmetine entegre etmek, IV. Ordu'ya yedek askerî güç oluşturmak gibi nedenler bu amaçların başında yer almıştır. Diğer taraftan olası bir Rus veya İran saldırısına karşı sınırda hareket kabiliyeti yüksek ve alternatif bir askerî gücün bulundurulması hedeflenmiştir. Çünkü ordu mıntikasının coğrafî durumu düzenli ordu birliklerinin hareket kabiliyetini engellemekteydi. Bölgenin merkeze uzaklığı, ulaşım koşulları gibi sorunlar da takviye birliklerinin yollanmasını ve gerekli lojistik desteğin vaktinde ulaştırılmasını zorlaştırmıştır. Ancak bölgeyi iyi tanıyan ve coğrafyanın tabiat koşullarına alışkın aşiretlerden askerî birliklerin teşkil edilmesi, bu güçlükleri kısmen de olsa giderebilirdi¹⁰.

Hamidiye Süvari Alayları'nın oluşturulmasıyla IV. Ordu mıntikasında atlı birliklerden yedek askerî güç teşkil edilmesi de tasarlanıyordu. Böyle bir kararın alınmasında IV. Ordu'da redif süvari birliklerinin bulunmaması etki etmiş olabilir¹¹. Nitekim göçebe aşiretlerden askerî yönden yararlanma fikri 1891 ve 1896 kanunnâmelerinde açık bir şekilde beyan edilmiştir: Osmanlı askerî kuvvetlerinin mevcudunu arttırmak için karakteristik durumlarından ötürü şimdiye kadar tamamıyla askerî bir düzen içinde bulunmayan, fakat binicilik ile kılıç ve mızrak kullanımında meşhur olan göçebe aşiret fertlerinden Hamidiye Süvari Alayları'nın teşkil edilmesi amaçlanmıştır¹².

Tanzimat'la birlikte merkezî otoriteyi periferide tesis etme sürecinde devletin gücünü etkin kılmak için merkezden idareciler atanmış ve aşiret reisleri saf dışı kalmıştır. Anadolu'nun doğusunda hayata geçirilen bu çabalar sonucu büyük aşiret konfederasyonları bölünmüş ve yerini daha küçük aşiretlere bırakmıştır. Bölgede parçalara ayrılmış yeni toplumsal düzende hem merkezî hükümet hem de aşiret reisleri gücünü pekiştirmek amacıyla birtakım arayışlara girişmiştir. Elbette Rusya ve İran sınırındaki aşiretlerin gücünün kırılması, bölgede merkezî hükümeti daha etkin kılmıştır. Bu coğrafyadaki göçebe aşiretlere de bazı tavizler verilerek devletin nüfuzuna alma çabaları Hamidiye Süvari Alayları projesinin hayata geçirilmesiyle hedefe ulaşılmıştır¹³. Tabiidir ki devlet erki bu sosyal organizasyondan yeni bir askerî teşkilât kurmayı göz ardı etmemiştir. Kadim geleneklere uygun olarak tasarlanan yeni askerî organizasyon, bölgedeki Müslüman (Sünnî) Türkmen, Karapapak, Arap ve Kürt göçebe aşiretlerinden oluşturulmuştur¹⁴. Ayrıca Hamidiye Süvari

-
- 10 Bayram Kodaman, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları (II. Abdülhamid ve Doğu-Anadolu Aşiretleri)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı. 32 (Haziran 2011): 440; Çakaloğlu, "Müşîr Mehmed Zeki Paşa (1835-1919)" 38.
- 11 Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, yay. haz. Kadir Türker Geçer (Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), C. I-II-III, s. 210.
- 12 BOA, Y.EE., 113-5, 29.12.1308/05.08.1891; BOA, Y.EE.,113-6, 30.11.1313/13.05.1896.
- 13 van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, 82-196; Sabri Ateş, *Osmanlı-İran Sınır Bölgeleri: Bir Sınır Yapmak, 1843-1914*, ter. Devrim Kaya (Küre Yayınları, 2015), s. 121-122; Gökhan Çetinsaya, "II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi", *Osmanlı Araştırmaları* 47, sayı. 47 (Nisan 2016): 390. <https://doi.org/10.18589/oa.583218>.
- 14 BOA, Y.EE., 113-5, 29.12.1308/05.08.1891; BOA, Y.EE.,113-6, 30.11.1313/13.05.1896; BOA, Y.PRK.

Alayları'nın teşkil edilmesi amacıyla göçebe aşiretlerinin nüfus sayımının yapıldığı esnada alaylara katılmayan fertler ayrı bir deftere kaydedilmiştir. Böylece nizamiye ordusuna asker kaynağı sağlamak için başka bir yol bulunmuştur. Zira alaylara kaydedilmeyen fertler zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmekle mükellefi¹⁵.

Hamidiye Süvari Alayları teşkilâtı fikrinin kime ait olduğu hakkında araştırmacılar hemfikir değildir. Bazı araştırmacılar projenin mimarının Ahmed Şakir Paşa olduğunu ileri sürerken diğerleri IV. Ordu Müşiri Mehmed Zeki Paşa olduğunu savunmaktadırlar. II. Abdülhamid'in İslam birliğini sağlama, periferide merkezî otoriteyi kurma, ordunun gücünü artırma, devletin toprak bütünlüğünü koruma fikirleri de alayların kurulması yönünde sultanın desteğinin önemini ortaya koymaktadır¹⁶. Ayrıca II. Abdülhamid alayların teşkil edilmesi fikrinin Mehmed Zeki Paşa'ya ait olduğunu belirtmiştir. Hatta bu konuda bazı subayların kendisini kıskandığından dolayı, paşanın alayları kurma fikrine karşı olduklarını beyan etmiştir¹⁷. Göçebe aşiretlerden alaylar kurma fikri her kime ait olursa olsun, bu alayların kurulması görevi Mehmed Zeki Paşa'ya verilmiştir. Bu aşiretlerin IV. Ordu dairesinde yaşamlarını sürdürmeleri, görevin kendisine verilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Nitekim Hamidiye Süvari Alayları'nın idaresi ordu müşiri olduğu için Mehmed Zeki Paşa'nın sorumluluğundaydı ve alaylar IV. Ordu'ya bağlı birliklerdi¹⁸. Hatta Massy, pek çok kişinin Mehmed Zeki Paşa'nın aşiretlerden süvari birliklerinin yanı sıra

ASK., 101-48, 10.05.1312/09.11.1894; TNA, FO 424/172, Herbert Chermiside > Sir Clare Ford, no. 9, 19.03.1892; Hans-Lukas Kieser, *İskalanmış Barış: Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, çev. Atilla Dirim (İletişim Yayınları, 2018), s. 189-90; Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askerî "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, çev. Işık Ergüden (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), s. 93; Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı (E Yayınları, 2010), C. II, s. 298.

15 Çakaloğlu, "Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1919)" 148.

16 Alayların kurulması fikrinin kime ait olduğu hakkında birçok farklı görüş mevcuttur. Buna göre Ahmed Şakir Paşa, 1878-1889 yıllarında Rusya Sefareti'ndeki görevi esnasında Rusların *Kazak Alayları*'nı yakından inceleme fırsatını bulmuştu. Buna bağlı olarak Hamidiye Süvari Alayları'nın kuruluşu ve alaylar ile ilgili yapılan düzenlemeler esnasında Ahmed Şakir Paşa'nın edindiği tecrübelerden yararlandığı bir gerçektir. Mehmed Zeki Paşa'nın da IV. Ordu müşirliğinden önce görev yeri olan Trablusgarp'ta yerel halktan teşkil ettiği *Kuloğulları* teşkilâtından edindiği tecrübelerin Hamidiye Süvari Alayları'nın kuruluşunda kendisine ilham kaynağı olduğu beyan edilmiştir. Ayrıca II. Abdülhamid'in Yemen'de yerel halktan teşkil ettiği *Asâkîr-i Hamidiye* birlikleri, Osmanlı yönetiminin bu konuda önceden de tecrübeli olduğunu göstermektedir. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 56, 95; Bayram Kodaman, *Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası* (Orkun Yayınevi, 1983), s. 35; Karademir, *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*, 176-78; Ferdi Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu* (Yeditepe Yayınevi, 2022), s. 195-96; P. Averyanof, *On Dokuzuncu Asırda Rusya, Türkiye, İran Muharebeleri*, ter. Mülâzım Adil Efendi ve Yüzbaşı Mustafa Efendi (Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1926), s. 132; Ali Karaca, *Anadolu İslahâtı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)* (Eren Yayıncılık, 1993), s. 173-174; Türkan Erbenği ve Emin Kutluğ, *Müşir Mehmed Zeki Paşa ve Belgelerle Ermeni Olayları* (Kastaş Yayınevi, 2005), s. 34; Ertekin, "Hamidiye Alayları ve Sosyo-Politik Etkileri (1890-1908)" 67-71; Çakaloğlu, "Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1919)" 41-44.

17 Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, 22.

18 TNA, FO 195/1718, Herbert Chermiside > Sir William White, no. 34 (Gizli), 21.08.1891; TNA, FO 424/172, Herbert Chermiside > Sir Clare Ford, no. 9, 19.03.1892, 18; Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, 74; Ramazan Balcı, *Osmanlı'nın Doğu Siyaseti* (Yitik Hazine Yayınları, 2010), s. 100; Karademir, *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*, 158.

piyade kuvveti oluşturmak istemesinin zamanla bağımsız bir hükümdarlık kurma niyetinin olduğundan şüphelendiklerini bildirmiştir. Bazıları ise müşirin bu niyetini gerçekleştirmek için Rusya'dan yardım talebinde bulunabileceğini varsaymışlardır. Fakat Massy'ye göre bütün bunların bir şüpheden öteye geçmesi mümkün değildir. Çünkü müşirin II. Abdülhamid'e sadakatle bağlılığı bir tarafa sultanla sıhriyet bağı bile vardır¹⁹.

II. Abdülhamid, Hamidiye Süvari Alayları'nı kurarak yerinde nizamiye birliği bulundurmanın siyasî ve ekonomik sakıncalarını ortadan kaldırma fikrindeydi. Nizamiye birliklerin olası bir asayiş probleminin yaşanması durumunda bölgede hazır bulunamaması ihtimali nedeniyle olaylara anında müdahale edebilecek bir askerî gücün bulundurulması hedeflenmiştir. Fakat göçebe aşiretlerden alaylar kurmak amacıyla hazırlanan kanunnâmeler, zorunlu askerlik hizmetiyle modern ordu teşkil edilmesi önünde engel oluşturmuştur. Aşiret mensuplarının kendi reisleri ve ağaları emrinde hareket etmesi, modern ordu sistemi içinde geleneksel yöntemlerin yaşatılmasına sebep olmuştur. Böylece alaylara alınan aşiret mensupları, askerî disipline uymadıklarından dolayı modern harp yöntemlerini öğrenememişlerdir²⁰.

Hamidiye Süvari Alayları ile ilgili kanun tasarıları yayınlanmadan önce IV. Ordu Müşiri Mehmed Zeki Paşa, göçebe aşiretlerden alaylar teşkil etmek amacıyla teftişe çıkmıştır. Aslında bu seyahatler aşiretlerin teşkilâta karşı nabzını ölçmek için yapılmıştır. Yapılan seyahatler esnasında sınır hattındaki göçebe aşiretlerin nüfus sayımı işine girilmiştir. Fakat aşiret mensupları, nüfus sayımının nizamiye ordusuna alınmaları için yapıldığının fikrine kapılınca sayım esnasında sınırın diğer tarafına kaçmak, nüfus memurlarını tehdit etmek gibi yollara başvurmuşlardır. Esasen nüfus sayımı yerleşik halk için değil, sadece göçebe aşiret mensupları için yapılmıştır. Çünkü ordu mıntikasındaki yerleşik halk zaten zorunlu askerlik hizmetiyle yükümlü tutulmuştur²¹.

Müşir Mehmed Zeki Paşa, gerçekleştirdiği seyahatler sonucu II. Abdülhamid'e bölgenin neredeyse tamamen ihmal edildiğini beyan etmiştir. Öte yandan Ruslar, Kazak Alaylarını sistemli bir şekilde teşkilâtlandırmışlardır²². Aşiret reisleriyle yapılan görüşmeler neticesinde bazı aşiret reisleri Erzurum'a gelmiş, ardından ordu merkezi Erzincan'a gönderilmişlerdir. Mart 1891'de II. Abdülhamid ile görüşmek için İstanbul'a giden bu ilk grup ve sultan arasında kişisel bir bağ kurulması amaçlanmıştır. İlk gruptaki aşiret reisleri bu projeye her ne kadar ihtiyatlı bir şekilde yaklaşmışlarsa da bazı aşiret reisleri II. Abdülhamid'i görmek için IV. Ordu merkezine gelmişlerdir. Hamidiye Süvari Alayları ile ilgili atılan bu ilk adımlardan sonra bazı aksaklıklar yaşanmış olmasına rağmen

19 TNA, FO 424-198, Massy > Sir N. O'Conor, no. 15, 20.03.1899; Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 57.

20 Ziya Nur Aksun, *II. Abdülhamid*, yay. haz. Erol Kılınç (Ötüken Neşriyat, 2010), s. 327; Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", *Osmanlı Özel Sayısı I: Siyaset ve Teşkilat* 6, sayı. 31 (Yeni Türkiye Yayınları, Ocak-Şubat 2000): 580; Kodaman, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, 60-61.

21 TNA, FO 424/169, Devey > Sir W. White, No: 10 (Gizli), 24.11.1890; Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 57; Averyanof, *On Dokuzuncu Asırda Rusya, Türkiye, İran Muharebeleri*, 134; Balcı, *Osmanlı'nın Doğu Siyaseti*, 103.

22 Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askerî "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, 88.

proje başarılı olmuş görünüyordu. Nitekim ordu merkezi Erzincan'a gelen aşiret reisleri, Hamidiye Süvari Alayları'na katılmak için gereken şartları kabul etmişlerdir²³.

İkinci grup henüz İstanbul'dayken alaylardaki fertlerin sadece muvazzaf hizmetleri sürecinde ağnam vergisi ödememeleri, diğer aşiret mensuplarının da tüm vergileri ödemeleri ve zorunlu askerlik hizmetiyle yükümlü olmaları kararlaştırılmıştır. Mehmed Zeki Paşa, aşiret mensuplarına yüklenen bu şartlarla bir sonuç elde edilemeyeceğinin farkına varmıştır. Bundan dolayı önceden kabul edildiği gibi alaylara katılan aşiretliler, ağnam vergisinden ve zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardır²⁴. Aşiret mensuplarının alaylara katılımını cezbeden bir diğer husus ise daha önce işledikleri suçların affedilmesi ve bundan sonra işledikleri suçlardan dolayı askerî kanunlara göre yargılanacak olmalarıydı²⁵. Proje, bu alaylara yazılmadığından dolayı kendilerine herhangi bir fayda sağlamadığını gören aşiretliler tarafından ilgi görmemiştir. Bu aşiret mensupları alaylara yazılmadığı için vergi ödemek ve nizamiye ordusuna asker vermek zorunda kalmışlardır²⁶.

Aşiretlilerden oluşturulacak alayların askerî sisteme entegrasyonu süreci nizamiye ordu subayları ile aşiret reislerinin kumandasına yürütülmüştür. Tüm Hamidiye Süvari Alayları ferik rütbesindeki bir subayın idaresine verilmiştir. Alayların idaresi miralayların kumandasındayken bölüklerde en üst rütbeli subay yüzbaşıydı. Aşiret reisleri askerî hiyerarşiye göre kaymakam -alay komutanı yardımcısı- olarak tayin edilmiştir. Böylece alayların idaresi bir nevi aşiret reislerinin kumandasındaydı. Nüfusundan 1 alay ve fazlasının kurulmasına uygun olan aşiret reisleri, iyi hizmetlerinden de dolayı miralay olarak tayin edilebilmiştir²⁷. Böyle bir durumda eğitim vermek amacıyla alay kaymakamı nizamiye süvari subaylarından atanmıştır. Bu hususu aşiret reislerini ve mensuplarını daha fazla Hamidiye Süvari Alayı'nı kurmak amacıyla yapılan bir teşvik olarak değerlendirmek mümkündür. 1 alay kaymakamın, 3 bölük binbaşının, 2 bölük kolağasının ve 1 bölük ise

23 BOA, Y.PRK.ASK., 67-6, 02.04.1308/15.11.1890; Karademir, *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*, 205-14; Çakaloğlu, "Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1919)" 46-50; Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 56; Cevdet Ergül, *II. Abdülhamid'in Doğu Politikası ve Hamidiye Alayları* (Çağlayan Yayınları, 1997), s. 55; Örs, *Aşiretçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık Kavşağında Osmanlı'nın Kürt Siyaseti (1876-1909)*, 284. Urfa'daki aşiretlerin Hamidiye Süvari Alayları'na katılmak için gösterdiği çabalar ve sonrasında yaşanan gelişmeler hakkında bkz. Abdullah Ekinci ve Ashty Rahman Bakr, "Aşiretler, Yerleşim Alanları ve Hamidiye Alaylarıyla İlişkileri", *Karaköprü Tarih ve Kültür Atlası* adlı kitapta, ed. Abdullah Ekinci (Karaköprü Belediyesi Kültür Yayınları, 2022), C. 2, s. 169-82.

24 TNA, FO 195/1718, Herbert Chermiside > Sir W. White, no. 34 (Gizli), 21.08.1891; Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 64.

25 BOA, Y.EE., 139-1, 09.06.1308/20.01.1891; *Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu*, yay. haz. Mikhail Bashanov, İlyas Kemaloğlu (Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), s. 104.

26 TNA, FO 195/1718, Herbert Chermiside > Sir W. White, no. 34 (Gizli), 21.08.1891; Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 64.

27 Aşiret reislerine kendi aşiretlerinden çıkarabildikleri mevcuda göre rütbe veriliyordu. Bu husus aşiret reislerinin en üst rütbeyi alabilmesi için birbirleriyle çekişmesine, yarışa girmesine ve hatta aşiretler arasında çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştu. Öyle ki yaşanan çatışmalar sonucu aşiret mensupları hayatlarını kaybetmişti. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 66-70; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, C. I-II-III, 212-13.

yüzbaşının idaresindeydi²⁸.

Alaylardaki birliklerin idaresi için kendi aşiretlerine mensup fertlerden eğitimlerini tamamlayıp görevlerine atanıncaya kadar nizamiye ordu subayları atanmıştır. Ayrıca alayların komutanları ve süvari birliklerinin eğitimleri de nizamiye ordusu subaylarından tayin edilmiştir. Zaten alayların idaresi ve sorumluluğu IV. Ordu subaylarındaydı ki alaylar doğrudan IV. Ordu'ya bağlıydı. Nizamiye ordusundan alaylara kumanda etmek için bazen yeterli sayıda subay bulunamamıştır. Bu subay eksikliğini gidermek amacıyla IV., V. ve VI. ordulardan 6 süvari alayın lağvedilmesi gündeme gelmişse de bu hususun ortaya çıkaracağı olumsuzluklardan dolayı teklif kabul edilmemiştir. Fakat diğer taraftan bu alayların idaresinin sağlanması için Mehmed Zeki Paşa, bir an evvel subayların atanması hususunda talepte bulunmuştur²⁹.

Hamidiye Süvari Alayları'nın idaresinin IV. Ordu'ya verilmesinde göçebe aşiretlerin buldukları coğrafya önemli bir rol oynamıştır. Anadolu'nun doğusundaki vilayetlerin asayiş ve güvenliğini sağlamak ve herhangi bir Rus ve İran saldırısına karşı konuşlandırılan IV. Ordu mıntikasındaki göçebe aşiretlerden de askerî bir kuvvet oluşturulması düşünülmüştür. Zaten bu göçebe aşiretler, IV. Ordu mıntikasını -özellikle sınıra yakın coğrafya- yaylak ve kışlak alanları olarak kullanmaktaydı. Dolayısıyla göçebe aşiretlerin bulunduğu bu coğrafya IV. Ordu sınırları içinde kalmıştır. Rusya ve İran sınırlarında tampon bir bölge oluşturulmak istenmesi de Hamidiye Süvari Alayları'nın kurulması görevinin ve idaresinin IV. Ordu'ya -ordu müşiri olduğu için Mehmed Zeki Paşa'ya- verilmesi isabetli bir karar olarak görülmektedir³⁰. IV. Ordu Müşiri Mehmed Zeki Paşa'nın öncülüğünde ilk olarak Erzurum-Van arasındaki Rusya'ya sınır olan coğrafyada ve Mardin-Urfa arasındaki bölgenin kuzeyinde Hamidiye Süvari Alayları kurulmaya başlanmıştır³¹.

Alaylarla ilgili hazırlanan ikinci nizamnâmeden sonra da askerî düzenleri tam olarak sağlanamamıştır. Çünkü alaylar kurulduğu günden itibaren eğitimleri istenilen düzeyde gerçekleştirilememiştir. Alaylara atanan subaylar, eğitim verecek yeterli donanıma sahip olmadıkları gibi, eğitim için gerekli araçlar da eksiktir. Özellikle alayların teşkil edilmesiyle nüfuzlarını kaybettiklerini düşünen yerel yöneticiler, aşiret reisleri ile bir güç mücadelesine girişmişlerdir. Tüm bu hususlar alaylar ile ilgili yeni bir düzenleme yapılması gerekliliğini doğurmuştur³². Bunun üzerine Hamidiye Süvari Alayları'nın sevk ve idarelerinin bir askerî düzene oturtulması amacıyla Ahmed Şakir Paşa ve Mehmed Zeki Paşa tarafından bir layiha

28 Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, 277; Naci Çakın ve Nafiz Orhon, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)* (Genelkurmay Basımevi, 1978), C./K. III/5, s. 224; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, C. I-II-III, 212-13.

29 BOA, Y..MTV., 61-38, 14.09.1309/12.04.1892; BOA, Y..PRK.MYD., 11-44, 21.10.1309/19.05.1892; *Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu*, 207; Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, 38.

30 TNA, FO 424-206, Maunsell > Sir N. O'Conor, no. 27, 04.04.1904, 32; Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 19-20; Ertekin, "Hamidiye Alayları ve Sosyo-Politik Etkileri (1890-1908)" 71. Hamidiye Süvari Alayları'nın Rus sınırında asayiş ve güvenliği sağlamaları amacıyla konuşlandırılmaları, Rusya'nın şikayette bulunmasına sebep olmuştu. BOA, Y..A...HUS., 512-4, 02.05.1325/13.06.1907.

31 BOA, Y..MTV., 60-14, 07.08.1309/07.03.1892; BOA, Y..PRK.ASK., 81-34, 02.10.1309/30.04.1892.

32 BOA, Y..EE., 81-42, 14.09.1315/06.02.1898; Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, 169-70.

hazırlanmıştır. Böylece 1897 yılına kadar teşkil edilen 57 alayın 7 livaya taksim edilmesi tasarlanmıştır. Livaların idaresinin yürütülmesi için kumandanlarının da tayin edilmesi gerekmektedir. Zaten Urfa livasının kumandanı mevcuttu. Diğer livalardan 3 livanın idaresinin nizamiye süvari mirlivalarına verilmesi ve 3 livaya da kumandan atanması için 3 miralayın terfi ettirilerek tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Tasarlanan düzenlemeler çerçevesinde alaylar 7 liva üzerine teşkilâtlandırılmıştır. Sadece Sivas'ta bulunan 40. Hamidiye Süvari Alayı herhangi bir livaya mensup edilmemiş, idaresi ve eğitimi Sivas'ta bulunan süvari bölüğü kumandanı tarafından yürütülmüştür³³.

3. Hamidiye Süvari Alayları'nın Mevcudu ve Eğitimi

Göçebe aşiretlerden alaylar oluşturmak için bazı yetkiler aşiret reislerine verilmiş olsa da alaylara alınacak aşiret mensuplarının kimler olacağı, bunların görevleri, teşkilâtlarının nasıl icra edileceği hakkında kanun tasarısı hazırlanmıştır. Kanun tasarısında özellikle alayların teşkilâtı ile ilgili yapılması planlanan düzenlemeler dönemin modern ordu organizasyonu ile benzerlik göstermiştir. Nitekim her alayın en az 4, en fazla 6 süvari bölüğünden; her süvari bölüğünün ise en az 16 sıra -32 kişi-, en fazla 24 sıra -48 kişi- olmak üzere 4 takımdan oluşturulması tasarlanmıştır. Böylece her süvari bölüğünün en az 128, en fazla 192; her alayın da en az 512 ve en fazla 1.152 askerden meydana getirilmesi hedeflenmiştir. Fakat alayların asker mevcudunun tamamlanması hususunda sorunlar yaşanmış ve bu konuda tedbirler alınmıştır. Alaylara alınacak fertler de 3 ayrı sınıfa ayrılmıştır; 1- *İptidaiye sınıfı*: 17-20 yaş, 2- *Nizamiye sınıfı*: 20-32 yaş ve 3- *Redif sınıfı*: 32-40 yaş. Buna göre Hamidiye Süvari Alayları'na alınan fertlerin hizmet süreleri 23 yıl olarak belirlenmiştir³⁴. Kanunnâmede alayları teşkil edecek fertler hakkında yapılan bu düzenlemeye rağmen, Osmanlı yöneticileri daha fazla alay kurma yönünde çaba sarf etmişlerdir. Diğer taraftan aşiret reisleri istenilen sayıda askeri toplayamadıkları taktirde Hamidiye Süvari Alayları'na alınmama veya çıkarlarını kaybetme endişesinden dolayı mevcutlarını arttırmak amacıyla birçok yönetime başvurmuşlardır³⁵. Fakat aşiret reislerinin bu güç yarışı sonucu bölgede güçlenmeleri yeni aşiret emirliklerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu husus zamanla Osmanlı Devleti'ni ve IV. Ordu birliklerini uğraştıran birtakım olayların yaşanması sonucunu doğurmuştur³⁶.

-
- 33 Teşkil edilen livaların muhtelif yıllardaki teşkilâtı hakkında geniş bilgi için bkz. BOA, Y.EE., 81-42, 14.09.1315/06.02.1898; Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, 170-75, 177-85; Mehmet Rezan Ekinci, "1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 9, sayı. 2 (18) (Kasım 2017): 703-24, <https://doi.org/10.26791/sarkiat.339530>; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, C. I-II-III, 213-15; *Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu*, 209.
- 34 TNA, FO 195-1759, Herbert Chermiside > Sir Clare Ford, no. 9, 19.03.1892; TNA, FO 424-172, Herbert Chermiside > Sir Clare Ford, no. 9, 19.03.1892, 17; *Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu*, 101, 207, 209; Çakın ve Orhon, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, III/5, 223-26.
- 35 Averyanof, *On Dokuzuncu Asırda Rusya, Türkiye, İran Muharebeleri*, 135; Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 67-68; Karademir, *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*, 202.
- 36 Haydaranlı, Miran ve Milli aşiretleri reisleri Hüseyin, Mustafa ve İbrahim paşalar bu hususta örnek olarak gösterilebilir. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 119-71; Örs, *Aşiretçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık Kavşağında Osmanlı'nın Kürt Siyaseti (1876-1909)*, 347-71; Mehmet Emin Üner, *Aşiret, Eşkîya ve Devlet*, (Yalın Yayıncılık), 2009, 191-212.

Nizamnâmelerde göçebe aşiretlerden kaç alay kurulacağı hakkında kesin bir bilgi verilmemiştir. Öte yandan göçebe aşiretlerden alay kurma teşebbüsü hız kazanmış ve kısa süre içinde alayların sayısı artış göstermiştir. İlk 12 alay oluşturulmuş ve Kasım 1891’de bu sayı 30’a ulaşmıştır³⁷. Bu sayı 1894 yılında 56, 1900’de 61 ve Mehmed Zeki Paşa’nın ordu müşirliğinden ayrıldığı 1908’de ise 64,5 alaya çıkmıştır³⁸. Alaylar genellikle 4 bölüklü olmakla birlikte 5 ve 6 bölüklü olanları da vardır³⁹. Yine nüfusu birkaç alay çıkarmaya uygun olan göçebe aşiret varsa buna müsaade edilmiştir. Milli, Hasenanlı ve Haydaranlılar birden fazla alay kuran aşiretlere örnek olarak gösterilebilir. Fakat nüfusları bir alay çıkarmaya yeterli olmayan aşiretlerden ise bölük(ler) teşkil edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu bölüklerin barış döneminde askerî eğitimlerini ayrı ayrı görmeleri talep edilmiştir. Savaş zamanı muhtelif aşiretlerin oluşturduğu bölüklerden alay teşkilinin ise süvari fırka kumandanı tarafından gerçekleştirilmesi karara bağlanmıştır⁴⁰. Lakin alaylardaki havyan mevcudu genellikle alay mevcutlarından azdı⁴¹. Aşiretlerden Hamidiye Piyade Alayları oluşturulması fikri de gündeme gelmiştir. Özellikle Dersim coğrafyasındaki ve diğer bazı aşiretlerden bu alayların kurulması planlanmıştır. Fakat Hamidiye Piyade Alayları’nın teşkil edilmesinin ortaya çıkaracağı olumsuzluklar ve Ahmed Şakir Paşa’nın piyade ve süvari birliklerinin eğitim programlarının farklı olduğu gerekçesiyle bu alayların kurulmasına sıcak bakmaması nedeniyle proje askıda kalmıştır⁴².

Hamidiye Süvari Alayları’ndaki asker mevcudu 1904 yılında yaklaşık 25.000 olarak belirtilmiştir. 1906’nın sonunda alayların 271 bölükten meydana geldiği göz önünde bulundurulursa ortalama 43.360 alaylı olduğu belirtilebilir⁴³. 1908’de ise alaylarda bulunması gereken en az ve en fazla mevcudun aritmetik ortalamasına göre 54.080 asker olduğu söylenebilir. Alayların mevcudunun bu sayıya ulaşip ulaşmadığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır⁴⁴. Fakat göçebe aşiretlerden teşkil edilen alaylara mensup kişilerin mevcudunun yaklaşık 30.000 olduğu kabul edilmektedir. Bu mevcut ordu mintikasında nizamiye kuvvetlerine denk gelen bir sayıydı. Dönemin büyük devletlerinde bile bu mevcutta süvari askeri bulunmamaktaydı⁴⁵. Aslında alayların sayısının 100’e çıkarılması planlanmıştır. Fakat V. Ordu’da alay kurma girişiminin yarıda kalması ve V. Ordu’da da bu teşebbüslere başlanamaması nedeniyle istenilen hedefe ulaşılamamıştır⁴⁶. Ayrıca 51., 52.,

37 TNA, FO 195-1759, Herbert Chermiside > Sir Clare Ford, no. 9, 19.03.1892.

38 Çakaloğlu, “Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1919)” 65-72; Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, 278-80; *Salnâme-i Askerî*, Defa 14, 1326/1908, s. 512-75.

39 Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, C. I-II-III, 215.

40 BOA, Y.EE., 113-5, 29.12.1308/05.08.1891; BOA, Y.EE.,113-6, 30.11.1313/13.05.1896; *Rus General Mayewski’nin Doğu Anadolu Raporu -Van ve Bitlis Vilayetleri Askerî İstatistikî-*, 114.

41 BOA, ATASE, 110-9-1-4.96-99-1, 16.10.1314/20.03.1897; Örs, *Aşiretçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık Kavşağında Osmanlı’nın Kürt Siyaseti (1876-1909)*, 294.

42 İbrahim Yılmazçelik, *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı: İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat* (Kripto Yayınları, 2017), 152-53; *Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu*, 206; Balcı, *Osmanlı’nın Doğu Siyaseti*, 154.

43 TNA, FO 424-206, The Marquess of Lansdowne > Mr. Spring-Rice, no. 187, 04.05.1904; *Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu*, 209.

44 Ertekin, “Hamidiye Alayları ve Sosyo-Politik Etkileri (1890-1908)” 32.

45 Çakaloğlu, “Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1919)” 147.

46 BOA, Y.MTV., 67-1, 15.02.1310/05.09.1892; TNA, FO 195-1759, Herbert Chermiside > Sir Clare Ford,

53., 54. ve 55. alayların IV. Ordu mıntıkasından uzaklığından dolayı idarelerinde zorluk yaşanma ihtimali bulunmaktaydı. Bu alayların konuşlandırıldıkları mıntıkanın Suriye'ye yakın olması nedeniyle idaresi V. Ordu'ya verilmiştir⁴⁷.

Alayları oluşturan bu aşiretliğin askerî eğitimi buldukları sınıflara göre farklılık göstermiştir. Acemi sınıfındaki alaylıların yılda en az 3 ay eğitim görmesi kararlaştırılmıştır. Nizamiye sınıfındakilerin yaylak zamanı askerî talimlerinden başka en az 3 yılda bir kez göç bölgelerinin dışında 2 ay boyunca her türlü askerî eğitimi görüp tatbikatlar gerçekleştirmesi hedeflenmiştir. Redif sınıfındakiler için herhangi bir eğitim programı planlanmamıştır. Sadece savaş esnasında seferberlik ilan edilmesi durumunda redif sınıfındakilerin silah altına alınması karara bağlanmıştır. Askerî eğitim veya farklı herhangi bir konuda alayların silah altına alınması gerektiğinde sultanın iradesi ile ordu müşirinin emrinin olması gerekmektedir⁴⁸. Kanunda alaylara mensup fertlerin masrafları kendilerine ait olmak üzere at, koşum takımı ve üniformalarını temin etmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak alaylar muhtelif aşiretlerden teşkil edildiğinden dolayı elbiseleri, mensup oldukları aşiretlerin kıyafetlerine de uygun olması bakımından 3 farklı tarzdaydı. Bu kıyafetlerin üzerinde alayların isim ve numaraları yazılmıştır. Alayların silahları, mühimmatı ve sancakları da silah altına alındıkları vakit kendilerine verilmiş, birlikler dağıtıldıkları zaman tekrar geri alınmış ve redif depolarında muhafaza edilmiştir⁴⁹.

Aşiret mensuplarının modern harp yöntemlerini ve askerlik hizmetinin önemini kavramaları için her alaydan 2 kişinin çavuş olarak belirlenip IV. Ordu merkezinde en az 6 ay boyunca eğitim almaları kararlaştırılmıştır. Buradaki eğitimden sonra nizamiye süvari birliklerinde de eğitim almaları amacıyla İstanbul'a gönderilmişlerdir. Çavuşlardan bu süre zarfındaki görevleri esnasında rütbelerinde terfi edenler varsa kendilerine mülâzımlık rütbesi ihsan edilerek memleketlerine dönmüşlerdir. Fakat 1907 tarihli Rus genelkurmayının Osmanlı ordusu hakkındaki gizli raporuna göre Hamidiye Süvari Alayları için aşiretliğin subay yetiştirme çalışmalarından olumlu bir sonuç alınamamıştır. Nitekim alaylardan seçilerek eğitim alan ve subaylığa yükselenlerin sayısı 1904 yılında 50'yi geçememiştir⁵⁰.

no. 30, 15.12.1892; Çakaloğlu, "Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1919)" 65; Ertekin, *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*, 280.

47 *Salnâme-i Askerî*, Defa 13, 1311/1895, s. 681-87; Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askerî "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, 97.

48 TNA, FO, 424-172, Herbert Chermiside > Sir Clare Ford, no. 9, 19.03.1892; *Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu*, 101, 208.

49 TNA, FO, 424-172, Herbert Chermiside > Sir Clare Ford, no. 9, 19.03.1892; Hidayet Kara, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)* (TTK Yayınları, 2020), 221.

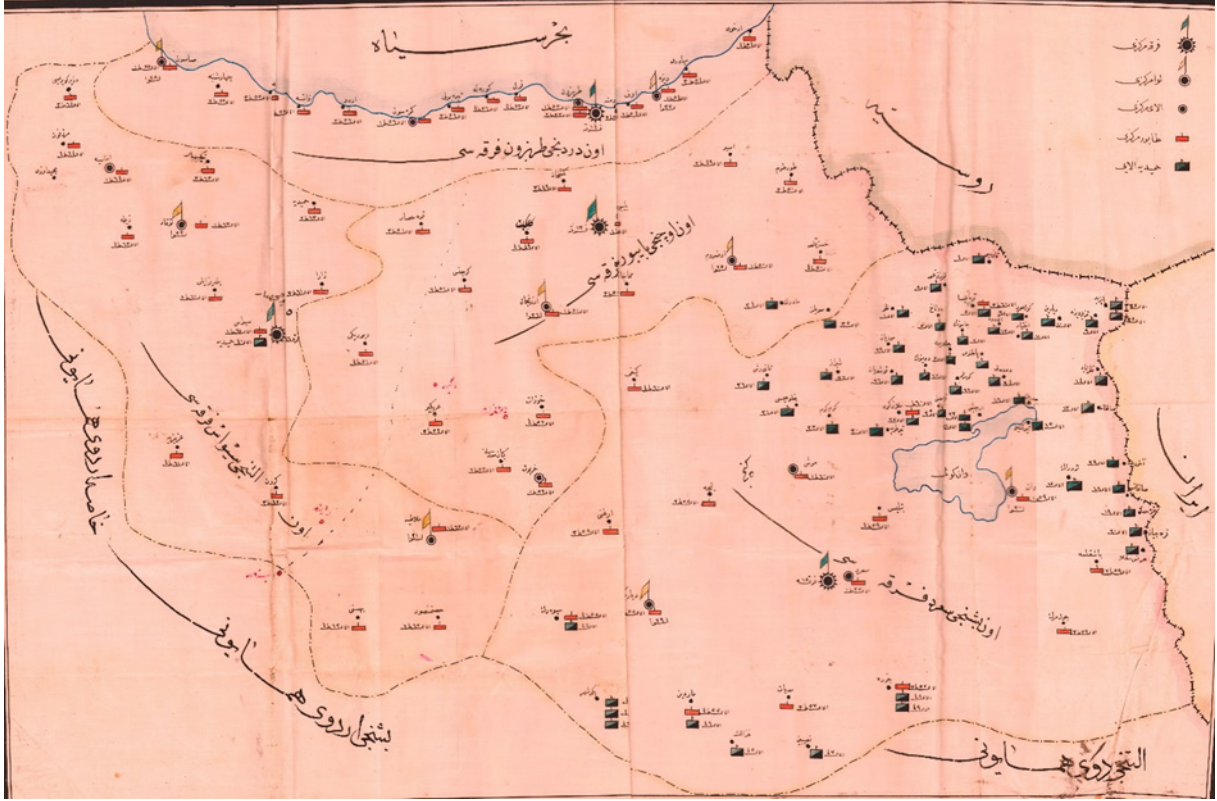
50 BOA, Y.EE., 113-5, 29.12.1308/05.08.1891; BOA, A.ŞMKT.MHM., 676-14, 27.10.1313/11.04.1896; Ertekin, "Hamidiye Alayları ve Sosyo-Politik Etkileri (1890-1908)" 52; *Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu*, 207-208. Hamidiye Alayları için subay yetiştirmek amacıyla I. Ordu'ya bağlı ve İstanbul'da bulunan askerî okul önemli bir yer tutmaktaydı. Okulda göçebe aşiretlere mensup fertler 1 yıllık subay yetiştirme etiğini alıyorlardı. Elbette bu fertler Aşiret Mektebi'ndeki eğitimlerini tamamladıktan sonra askerî okulda eğitimlerine başlıyorlardı. Aşiretler her yıl bu okula belli sayıda öğrenci göndermek zorundaydı, fakat 1906 yılında 10 kişi eğitimlerini tamamlayıp mezun olabilmisti. *Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu*, 208.

4. Alayların Sınırdaki Konuşlandırılmasının Önemi

Hamidiye Süvari Alayları'nın yukarıda belirtilen coğrafyalarda kurulmasına öncelik verilmesinde olası bir Rus saldırısına ve İngiltere'nin siyasî emellerine karşı bir set çekilmesi önemli bir rol oynamıştır⁵¹. Nitekim N. Peşkov'a göre başlarında nizamiye ordu subaylarının bulunduğu ve modern askerî teşkilâtı esas alınarak kurulan bu alaylar, Rusya'nın Kafkasya Ordusu ile karşılaşması durumunda önemli bir rol oynayabilirdi. Bu nedenle Hamidiye Süvari Alayları'nın etkisini azaltmak için birtakım tedbirler alınması gerektiğini bildirmiştir⁵². Fakat alayların Rus Kazak Alayları ile kıyaslanamayacağını belirten görüşler de mevcuttur. Alayların askerî bakımdan önemini inceleyen bu görüşlere göre Hamidiye Süvari Alayları; askerî nitelik, tatbikî bilgi, hareket kabiliyeti ve dayanıklılık hususunda Kazak Alayları ile karşılaştırılamayacak bir statüdeydi. Osmanlı yönetiminin alaylara yeterli derecede önem vermemesi bu husustaki eksikliklerin gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla askerî uzmanlar da konvansiyonel bir savaşta alayların mevcut organizasyon ve silahlarla muvaffakiyet gösteremeyeceklerini belirtmişlerdir. Nitekim alaylar, eğitim ve talim eksikliklerinden dolayı gerçek bir askerî teşkilât olarak kabul edilmemişlerdir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Skyes, alayları oluşturan aşiretlilerin coğrafyayı iyi bilmeleri, hayvanlarının koşullara uyum sağlamaları, harekete geçme kabiliyetleri gibi sebeplerden dolayı vazgeçilemeyecek bir takviye kuvvet olduğunu belirtmiştir⁵³.

Diğer taraftan alayların kurulmasıyla birlikte İran tarafından gerçekleştirilen sınır saldırıları ve sızmaları önlenmeye çalışılmıştır. Zira II. Abdülhamid ve yönetimi, İran sınırındaki asayiş problemlerinden rahatsızlık duymuştur. Bundan sebeptir ki bölgedeki göçebe aşiretleri alaylara alınarak İran'a karşı güvenli bir tampon alan oluşturulmuştur⁵⁴. Hamidiye Süvari Alayları'nın buldukları merkezleri gösteren aşağıdaki harita, bu hususu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

-
- 51 Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, 38; Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askerî "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, 92; Selçuk Günay, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları ve Erzurum", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı. 53 (Nisan 1988): 81.
- 52 *Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu*, 105-106.
- 53 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Karademir, *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*, 278-81; Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi: Tarihin Eski Devirlerinden Günümüze*, çev. Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, Reşat Adak, Şükrü Aslan (Nübihar Yayınları, 2021), 235-36; Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, 413; Mark Sykes, *Darül İslam: Osmanlı'nın Şark Bölgesinde Seyahat*, çev. Hikmet İlhan (Avesta Yayınları, 2017), s. 251.
- 54 Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 107; Abdulla, *İmparatorluk, Sınır ve Aşiret: Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çatışması*, 275; Uyar ve Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, 413; Karademir, *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*, 181.

Harita 1: IV. Ordu Hamidiye Süvari Alayları Merkezleri-1897 (BOA, ATASE, 110-9-1-4.69-4-1, 05.08.1315/30.12.1897)

Bazı araştırmacılar Hamidiye Süvari Alayları'nın Ermeni komitecilerinin isyan hareketlerine karşı kurulduğunu ileri sürmektedirler⁵⁵. Fakat sanıldığı gibi aksine IV. Ordu mıntıkasındaki Ermeni isyanlarının bastırılmasında alayların doğrudan müdahalesi fazla değildir. Zaten alaylar silah altında olmadığı zaman, silah ve mühimmatları redif depolarında muhafaza edilmiştir. Alayların silah altına alınması için mutlaka padişahın iradesinin olması gerekmektedir. Bu husus alaylar ile ilgili nizamnâmelerde açık bir şekilde belirtilmiştir⁵⁶. Alayların teşkil edildikten kısa bir süre sonra sadece Ermeni komitecileriyle mücadele eden bir askerî teşkilât olduğunu öne süren görüşler mevcuttur. Hatta alayların konuşlandırıldıkları bölgelerin de buna göre düzenlendiği ileri sürülmektedir. Elbette bu görüşler bir yanılsamadan ibarettir. Çünkü bu görüşlerini destekleyecek yeteri kadar delil sunamamışlardır⁵⁷. Buna karşın Ermeni komitecilerin her türlü yola başvurarak isyan çıkarmaları ve Avrupa müdahalesi arzusunda oldukları bir gerçektir⁵⁸. Nitekim kurulduğu andan itibaren yalnızca Ermeni isyanlarının yoğun olarak yaşandığı I. Sason İsyanı esnasında Hamidiye Süvari Alayları'ndan Haydaranlı Hüseyin Paşa komutasında 3 bölük

55 Kodaman, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları (II. Abdülhamid ve Doğu-Anadolu Aşiretleri)", 439; Deringil, *Simgeden Millete: II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, 101; Örs, *Aşiretçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık Kavşağında Osmanlı'nın Kürt Siyaseti (1876-1909)*, 298.

56 BOA, Y.EE..., 113-5, 29.12.1308/05.08.1891; BOA, Y.EE..., 113-6, 30.11.1313/13.05.1896.

57 Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, 291-92; Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 53; Karademir, *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*, 282.

58 *Rus General Mayewski'nin Doğu Anadolu Raporu -Van ve Bitlis Vilayetleri Askerî İstatistikî-*, 106.

silah altına alınmıştır. Bu bölükler de Muş'taki nizamiye birliklerinin isyan bölgesine sevk edilmesinden dolayı, buranın asayişinin sağlanması amacıyla Muş'a gönderilmiştir. Ancak hiçbir şekilde isyan bölgesine sevk edilmemişlerdir⁵⁹.

Ayrıca hem Rusya hem de İran tarafından Ermeni komitecilerinin sınırı geçmeye kalkışmaları birçok asayiş ve güvenlik sorununu ortaya çıkarmıştır. Zaten Rusya bölgede emellerini gerçekleştirmek amacıyla Ermenilere destek vererek sınır hattındaki en büyük tehdidi oluşturmaktaydı⁶⁰. Rusya ve İran tarafından sınırı geçen Ermeni komitecileri bölge halkına saldırmış ve birçok kez Müslüman halkın yaşamlarını yitirmesine sebep olmuşlardır. Tüm bunlar Hamidiye Süvari Alayları'nın sınıra yakın bölgelerde bulunduranın ne kadar isabetli bir karar olduğunu ortaya koymaktadır. Ermeni komitecilerinin bu saldırılarına karşı tedbir olarak alaylar silah altına alınmış ve saldırılar önlenmeye çalışılmıştır. Alayların bölgede bulunması neticesi Ermeni komitecilerinin faaliyetlerinde de azalmalar olmuştur⁶¹.

5. II. Meşrutiyet Sonrası Alayların Modernizasyonu

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından yeni siyasî güç, II. Abdülhamid tarafından kurulan ve ismiyle anılan Hamidiye Süvari Alayları'nı tamamen kaldırmamıştır. Bunun yerine alayları yeni bir organizasyon çerçevesinde düzenlemeyi uygun bulmuştur⁶². İlk olarak bu askerî teşkilâtın isminin değiştirilmesi gündeme gelmiş ve artık *Aşiret Hafif Süvari Alayları* olarak adlandırılmasına karar verilmiştir⁶³. Alaylar hakkında yapılan teftiş ve görüşmeler sonucunda teşkilâtın nasıl yürütüleceği 1910'daki nizamnâmeyle yeniden belirlenmiştir⁶⁴. Buna göre nizamiye ordusundan tayin edilen subayların sayısı artırılarak aşiret reislerinin alaylardaki etkinliği azaltılmaya çalışılmıştır. Alayların idaresi için mirliya ya da miralay başkanlığında 6 kişilik *Aşiret Süvari Müfettişliği* kurulmuş, bu müfettişlik de ordu süvari müfettişliğine bağlanmıştır⁶⁵.

Aşiret Hafif Süvari Alayları'ndaki -64,5 alay- fertlerin hizmet süresi 27 yıl olarak belirlenmiştir. Bu sürenin eskiden olduğu gibi iptidâîye, nizamiye ve redif sınıflarında ifa edilmesine karar verilmiştir. 12 yıllık nizamiye sınıfı askerinden *Aşiret Nizamiye Süvari Alayı* teşkil edilmiştir. Ayrıca 12 yıllık redif sınıfı askerinden de seferberlik döneminde silah altına alınmak amacıyla *Aşiret Redif Süvari Bölükleri* oluşturulmuştur. Barış zamanında

59 TNA, FO 424-178, Sir P. Currie > The Earl of Kimberley, no. 143, 03.09.1894; TNA, FO 424-178, Sir P. Currie > The Earl of Kimberley, no. 146, 03.09.1894.

60 Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, s. 53-54; Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, çev. Fatma Sarıkaya (TTK Yayınları, 2020), s. 21, 28.

61 BOA, Y.PRK.ASK., 112-70, 25.01.1314/06.07.1896; BOA, ATASE, 110-9-1-4.66-54-58, 13.10.1315/07.03.1898; BOA, ATASE, 110-9-1-4.47-16-4, 28.10.1315/22.03.1898; BOA, Y.PRK.ASK., 160-16, 07.12.1317/08.04.1900; BOA, Y.MTV., 308-3, 01.03.1326/03.04.1908; Çakaloğlu, "Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1919)" 84-88; Ertekin, "Hamidiye Alayları ve Sosyo-Politik Etkileri (1890-1908)" 37.

62 Kodaman, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, 62; Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askerî "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, 103.

63 BOA, İ.AS., 89-1, 20.07.1327/07.08.1909; Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri," *Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918* adlı kitapta, ed. Gültekin Yıldız (Timaş Yayınları, 2017), 86.

64 Klein, *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, 197-200.

65 BOA, DH.İD., 19-13, 12.08.1328/19.08.1910; Kodaman, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, 63.

redif birliklerinin teşkiline girilmemesi kararlaştırılmıştır⁶⁶.

1912 yılında yeni bir nizamnâme yürürlüğe konulmuş ve alaylar yeniden teşkilâtlandırılmıştır. Alayların buldukları mevkiiler dikkate alınarak *Aşiret Süvari Fırkaları* oluşturulmuştur⁶⁷. Yapılan düzenlemeler neticesinde alayların sayısı 24'e düşmüştür. Böylece alaylar Erzurum, Karakilise, Erciş ve Mardin merkezli 4 fırkaya bağlı olmak üzere yeniden teşkilâtlandırılmıştır. Fırkaların asker alımı, eğitim gibi tüm işlemleri Aşiret Süvari Müfettişliği'ne bağlı olarak yürütülmekteydi. Müfettişlik iletişimi doğrudan Harbiye Nezareti ile sağlıyorsa da eğitim ve seferberlik durumunda mıntıkasında bulunduğu *III. Ordu Müfettişliği*'ne bağlıydı. Yeni nizamnâmede aşiret mensuplarının gönüllü olarak alaylara katılımının önü açılmıştır. Bu düzenlemelerle kadim geleneklere bağlı olarak kurulan teşkilâtın modern orduya entegrasyonu sağlanmaya çalışılmıştır⁶⁸. II. Meşrutiyet sonrası yeniden düzenlenen alaylar, gerek I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde gerekse de Millî Mücadele döneminde vatanın savunulmasında görev almışlardır⁶⁹.

6. Sonuç

Osmanlı Devleti'nde zorunlu askerlik hizmetine geçişle birlikte muhtelif sebeplerden dolayı bazı bölgelerin halkı bu hizmetten muaf tutulmuştur. IV. Ordu mıntıkasında yaşamlarını sürdüren göçebe aşiretler de hayat tarzları nedeniyle bu sisteme alınmamıştır. Fakat iç güvenliği sağlama çabaları ve olası dış tehditler, bu aşiretlerden askerî bir güç oluşturmayı neredeyse zorunlu bir hale getirmiştir. Yerleşik hayata geçmediklerinden dolayı zorunlu askerlik hizmetine alınamayan bu halk kitlesinden askerî kuvvet oluşturmak için bazı tavizler verilmiştir. Hamidiye Süvari Alayları, IV. Ordu Müşiri Mehmed Zeki Paşa'nın çabaları sonucu oluşturulmuş ve alayların idaresi de kendisine verilmiştir. Nitekim alayların toplanması, eğitimleri, seferberlik durumunda silah altına alınmaları gibi tüm işlemleri sultanın iradesine bağlı olarak IV. Ordu müşirinin emriyle gerçekleştirilmiştir. Alayların idaresinin sağlanması ve eğitimleri için nizamiye ordusundan subayların görevlendirilmeleri, aşiret mensuplarının askerî sisteme entegrasyonunu sağlamak amacıyla yapılmıştır. Özellikle alayları teşkil etmek için yapılan nüfus sayımları sonucu alaylara alınmayan fertler zorunlu askerlik hizmetiyle yükümlü tutulmuştur. Bununla nizamiye ordusuna asker sağlamanın başka bir yolu bulunmuştur. Kadim geleneklere bağlı olarak modern ordu sistemine göre teşkilâtlandırılan Hamidiye Süvari Alayları, iç güvenlik ve asayiş sağlamanın yanı sıra dış tehditlere karşı set çekmek amacıyla oluşturulmuştur. Rusya ve İran'dan gelebilecek muhtemel saldırılara ve Ermeni komitecilerinin faaliyetlerine karşı alayların büyük kısmının sınırın sıfır noktasındaki coğrafyada konuşlandırılmaları, bu hususu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Anadolu'nun doğusunda asayiş ve güvenliği sağlamak amacıyla teşkil edilen alaylara verilen imtiyazlardan dolayı

66 BOA, DH.İD., 19-13, 12.08.1328/19.08.1910; Kodaman, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, 63-64.

67 Nizamnâmenin tamamı için bkz. *Düstür*, T./C. II/4, s. 371-98.

68 *Düstür*, II/4, 371-75, 380; Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askerî "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*, 105-106; Şakir Garami, *Osmanlı Ordu Teşkilâtı*, yay. haz. Veysel Köse (Berikan Yayınevi, 2022), s. 91-97.

69 Kodaman, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, 64; Ölmez, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'ndaki Milis Birlikleri", 39-43.

bazı aşiret reisleri bölgenin yeni güç sahibi olmalarına yol açmıştır. Aşiret reislerinin elde ettikleri bu gücü kendi emelleri doğrultusunda kullanmaları yeni sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum IV. Ordu mıntıkasında yeni asayiş ve güvenlik problemlerini gün yüzüne çıkarmıştır. Hamidiye Süvari Alayları, yapılan tüm düzenlemelere rağmen askerî sisteme tamamıyla entegre edilememiş ve alaylardan modern bir askerî teşkilât kurulamamıştır. Bununla beraber alayların I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele’de silah altına alınıp görevlendirildikleri bilinmektedir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

BOA, ATASE, 110-9-1-4.47-16-4, 28.10.1315/22.03.1898.

BOA, ATASE, 110-9-1-4.69-4-1, 05.08.1315/30.12.1897.

BOA, ATASE, 110-9-1-4.66-54-58, 13.10.1315/07.03.1898.

BOA, ATASE, 110-9-1-4.96-99-1, 16.10.1314/20.03.1897.

BOA, A.}MKT.MHM., 676-14, 27.10.1313/11.04.1896.

BOA, DH.İD., 19-13, 12.08.1328/19.08.1910.

BOA, İ.AS., 89-1, 20.07.1327/07.08.1909.

BOA, Y..A...HUS., 512-4, 02.05.1325/13.06.1907.

BOA, Y..EE., 81-42, 14.09.1315/06.02.1898.

BOA, Y..EE., 113-5, 29.12.1308/05.08.1891.

BOA, Y..EE., 113-6, 30.11.1313/13.05.1896.

BOA, Y..EE., 139-1, 09.06.1308/20.01.1891.

BOA, Y..MTV., 60-14, 07.08.1309/07.03.1892.

BOA, Y..MTV., 61-38, 14.09.1309/12.04.1892.

BOA, Y..MTV., 67-1, 15.02.1310/05.09.1892.

BOA, Y..MTV., 308-3, 01.03.1326/03.04.1908.

BOA, Y..PRK.ASK., 67-6, 02.04.1308/15.11.1890.

BOA, Y..PRK.ASK., 81-34, 02.10.1309/30.04.1892.

BOA, Y..PRK.ASK., 101-48, 10.05.1312/09.11.1894.

BOA, Y..PRK.ASK., 112-70, 25.01.1314/06.07.1896.

BOA, Y..PRK.ASK., 160-16, 07.12.1317/08.04.1900.

BOA, Y..PRK.MYD., 11-44, 21.10.1309/19.05.1892.

TNA, FO 195/1718, Herbert Chermiside > Sir W. White, no. 34 (Gizli), 21.08.1891.

TNA, FO 195-1759, Herbert Chermiside > Sir Clare Ford, no. 9, 19.03.1892.

- TNA, FO 195-1759, Herbert Chermiside > Sir Clare Ford, no. 30, 15.12.1892.
- TNA, FO 424/169, Devey > Sir W. White, no. 10 (Gizli), 24.11.1890.
- TNA, FO 424/172, Herbert Chermiside > Sir Clare Ford, no. 9, 19.03.1892.
- TNA, FO 424-178, Sir P. Currie > The Earl of Kimberley, no. 143, 03.09.1894.
- TNA, FO 424-178, Sir P. Currie > The Earl of Kimberley, no. 146, 03.09.1894.
- TNA, FO 424-198, Massy > Sir N. O’Conor, no. 15, 20.03.1899.
- TNA, FO 424-206, Maunsell > Sir N. O’Conor, no. 27, 04.04.1904, 32.
- TNA, FO 424-206, The Marquess of Lansdowne > Mr. Spring-Rice, no. 187, 04.05.1904.

2. Ana Kaynak ve Araştırma Eserler

Abdulla, Nejat. *İmparatorluk Sınır v Aşiret: Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Sınır Çatışması*. Mustafa Aslan tarafından çevrildi. Avesta Yayınları, 2009.

Aksun, Ziya Nur. *II. Abdülhamid*. yay. haz. Erol Kılınç. Ötüken Neşriyat, 2010.

Altay, Fahrettin. *Görüp Geçirdiklerim: 10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*. İnel Yayınları, 1970.

Ateş, Sabri. *Osmanlı-İran Sınır Bölgeleri: Bir Sınır Yapmak, 1843-1914*. Devrim Kaya tarafından çevrildi. Küre Yayınları, 2015.

Averyanof, P.. *On Dokuzuncu Asırda Rusya, Türkiye, İran Muharebeleri*. Mülâzım Adil Efendi ve Yüzbaşı Mustafa Efendi tarafından çevrildi. Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1926.

Balcı, Ramazan. *Osmanlı'nın Doğu Siyaseti*. Yitik Hazine Yayınları, 2010.

Çakaloğlu, Cengiz. “Müşir Mehmed Zeki Paşa (1835-1919).” Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999. Tez No (89935).

Çakın, Naci ve Orhon, Nafiz. *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*. C./K. III/5. Genelkurmay Basımevi, 1978.

Çetinsaya, Gökhan. “II. Abdülhamid’in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi.” *Osmanlı Araştırmaları* 47, sayı. 47 (Nisan 2016): 353-409. <https://doi.org/10.18589/oa.583218>.

Deringil, Selim. *Simgeden Millete: II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*. İletişim Yayınları, 2022.

Duguid, Stephen. “The Politics of Unity: Hamidian Policy in Eastern Anatolia.” *Middle Eastern Studies* 9, sayı. 2 (Mayıs 1973): 139-55. <https://www.jstor.org/stable/4282467>;

Düstûr. T./C. II/2. Matbaa-i Osmaniyye, H. 1330.

Düstûr. T./C. II/4. Matbaa-i Âmire, H. 1331.

Edhem, İbrahim. *Cündilik ve Hamidiye Süvari Alayları*. Daire-i Askerîye Matbaası,

H. 1307.

Ekinci, Abdullah ve Bakr, Ashty Rahman. “Aşiretler, Yerleşim Alanları ve Hamidiye Alaylarıyla İlişkileri.” *Karaköprü Tarih ve Kültür Atlası*, editörlüğünü Abdullah Ekinci'nin yaptığı kitapta. C. 2. Karaköprü Belediyesi Kültür Yayınları, 2022.

Ekinci, Mehmet Rezan. “1897 Tarihli Hamidiye Hafif Süvari Alayları Taksimatı.” *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 9, sayı. 2 (18) (Kasım 2017): 703-24. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.339530>.

Eraslan, Cezmi. *II. Abdülhamid ve İslam Birliği: Osmanlı Devleti'nin İslam Siyaseti 1856-1908*. Ötüken Neşriyat, 2019.

Erbengi, Türkan ve Kutluğ, Emin. *Müşir Mehmed Zeki Paşa ve Belgelerle Ermeni Olayları*. Kastaş Yayınevi, 2005.

Ergül, Cevdet. *II. Abdülhamid'in Doğu Politikası ve Hamidiye Alayları*. Çağlayan Yayınları, 1997.

Ertekin, Abdusselam. “Hamidiye Alayları ve Sosyo-Politik Etkileri (1890-1908).” Doktora Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2019. Tez No (740563).

Ertekin, Ferdi. *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*. Yeditepe Yayınevi, 2022.

Garami, Şakir. *Osmanlı Ordu Teşkilâtı*. yay. haz. Veysel Köse. Berikan Yayınevi, 2022.

Günay, Selçuk. “Hamidiye Hafif Süvari Alayları ve Erzurum.” *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı. 53 (Nisan 1988): 81-85.

İnalçık, Halil. *Devlet-i 'Aliyye*. C. 2. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Kara, Hidayet. *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)*. TTK Yayınları, 2020.

Karaca, Ali. *Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)*. Eren Yayıncılık, 1993.

Karadaş, Yücel. *Osmanlı Ordusunda Modernizasyon ve Demodernizasyon 1826-1918*. Doğu Kitabevi, 2016.

Karademir, Nihat. *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*. Nûbihar Yayınları, 2021.

Kieser, Hans-Lukas. *İskalanmış Barış: Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*. Atilla Dirim tarafından çevrildi. İletişim Yayınları, 2018.

Klein, Janet. *Hamidiye Alayları: İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*. Renan Akman tarafından çevrildi. İletişim Yayınları, 2022.

Kodaman, Bayram. “Hamidiye Hafif Süvari Alayları (II. Abdülhamid ve Doğu-Anadolu Aşiretleri).” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı. 32 (Haziran 2011): 427-480.

Kodaman, Bayram. *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*. Türk

Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987.

Kodaman, Bayram. *Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*. Orkun Yayınevi, 1983.

Mahmud Şevket Paşa. *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, C. I-II-III. yay. haz. Kadir Türker Geçer. Nobel Akademik Yayıncılık, 2021.

McCarthy, Justin. *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*. Fatma Sarıkaya tarafından çevrildi. TTK Yayınları, 2020.

Moreau, Odile. *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu: Askerî "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914*. Işık Ergüden tarafından çevrildi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Muhammed Emin Zeki Beg. *Kürtler ve Kürdistan Tarihi: Tarihin Eski Devirlerinden Günümüze*. Vahdettin İnce, Mehmet Dağ, Reşat Adak, Şükrü Aslan tarafından çevrildi. Nûbihar Yayınları, 2021.

Öcal, Süleyman. "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Devleti'nin Kürt Politikası." Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018. Tez No (531624).

Ölmez, Adem. "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'ndaki Milis Birlikleri." *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, sayı. 12 (Aralık 2021): 38-50. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>.

Örs, Orhan. *Aşiretçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık Kavşağında Osmanlı'nın Kürt Siyaseti (1876-1909)*. Nûbihar Yayınları, 2019.

Özcan, Abdülkadir. "Osmanlı Askeri Teşkilatı." *Osmanlı Özel Sayısı I: Siyaset ve Teşkilat* 6, sayı. 31 (Yeni Türkiye Yayınları, Ocak-Şubat 2000): 576-583.

Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu. yay. haz. Mikhail Bashanov ve İlyas Kemaloğlu. Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.

Rus General Mayewski'nin Doğu Anadolu Raporu -Van ve Bitlis Vilayetleri Askerî İstatistikî-. Mehmed Sadık tarafından çevrildi. haz. Hamit Pehlivanlı. Van Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, 2021.

Salnâme-i Askerî. Defa 13, 1311/1895.

Salnâme-i Askerî. Defa 14, 1326/1908.

Shaw, Stanford J. ve Kural Shaw, Ezel. C. II. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Mehmet Harmancı tarafından çevrildi. E Yayınları, 2010.

Sultan Abdülhamit. *Siyasi Hatıratım*. der. Ali Vehbi Bey. Türkçeye akt. Bengisu Karakurt. Dergâh Yayınları, 2023.

Sykes, Mark. *Darül İslam: Osmanlı'nın Şark Bölgesinde Seyahat*. Hikmet İlhan tarafından çevrildi. Avesta Yayınları, 2017.

Tahsin Paşa. *II. Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*. yay. haz. Yüksel Kanar. Kapı Yayınları, 2023

Uyar, Mesut ve Erickson, Edward J.. *Osmanlı Askeri Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Üçel-Aybet, Gülgün. *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*. İletişim Yayınları, 2018.

Üner, Mehmet Emin. *Aşiret, Eşkıya ve Devlet*. Yalın Yayıncılık, 2009.

van Bruinessen, Martin. *Ağa, Şeyh, Devlet*. Banu Yalkut tarafından çevrildi. İletişim Yayınları, 2021.

Yıldız, Gültekin. “Kara Kuvvetleri.” *Osmanlı Askerî Tarihi: Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, editörlüğünü Gültekin Yıldız’ın yaptığı kitapta. Timaş Yayınları, 2017).

Yılmazçelik, İbrahim. *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı: İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat*. Kripto Yayınları, 2017.

Extended Abstract

Since its emergence on the stage of history, the Ottoman State kept its military forces strong in terms of quantity and quality in order to protect its lands and maintain order. However, as time progressed, deterioration occurred in the military system due to political, social, economic and religious reasons. In order to protect the territorial integrity of the state and to ensure public order, it was necessary to make new arrangements in the military field. Thus, in the first half of the XIXth century, compulsory military service, which was also implemented in European states, was started to be implemented in order to provide soldiers for the army. This military obligation could not be applied in the same way in all regions of the state. Due to various reasons, the mass of people living in some regions were exempted from compulsory military service. Nomadic tribes in eastern Anatolia were not included in the compulsory military service due to reasons such as the lack of population censuses and their unwillingness to pay taxes and soldiers. However, the vacuum of authority in the region after 93 War led to tribal conflicts as well as rebellions against local administrators. In particular, the nomadic tribes on the Iranian border continued their lives without recognising borders, which led to the deterioration of Ottoman-Iranian relations. The separatist movements undertaken by Armenian communists with the support of Europe forced the central government to take measures in the region. One of these measures was the integration of nomadic tribes into the military system. The formation of a military force from nomadic tribes had many different missions. Ensuring public order and security in the region, establishing central administration, keeping the tribes under control, ensuring Islamic unity and preserving territorial integrity were among the main reasons for forming regiments. In addition, it was envisaged to establish a balance element by protecting the region from Iranian and Russian attacks, Armenian activities and British policies. In line with these objectives, the Hamidian Cavalry Regiments project came to the agenda. Another importance of forming regiments from nomadic tribes was their population potential, their warrior character and the fact that they lived in a strategic region. Of course, the Ottoman

administration had to make some concessions in order to form regiments from these tribes. Different arguments have been put forward as to who had the idea for the Hamidian Cavalry Regiments project. Whoever the idea belonged to, all responsibilities such as the formation of the regiments, their training, and their recruitment during mobilisation were entrusted to the administration of the IVth Army, subject to the sultan's will. Mehmed Zeki Pasha played an important role in the organisation and administration of the regiments due to his position as the army advisor. The Hamidian Cavalry Regiments were formed within the framework of a modern military system based on ancient traditions. As a matter of fact, the recruitment and administration of the regiments were partially entrusted to tribal chiefs, and their organisation and training were carried out according to modern methods. In order to organise the regiments in a certain order, law codes were prepared at various dates. As a result of the census conducted for the formation of the regiments, individuals who were not included in these units were held liable for compulsory military service. The regiments were formed in a short period of time and the number of regiments increased to 64,5 regiments in 1908. The regiments were formed from Muslim (Sunni) Turkmen, Karapapak, Kurdish and Arabian nomadic tribes. The regiments, which were mostly located near the Russian and Iranian borders, were deployed in order to create a barrier against possible attacks from these regions. Thus, with the formation of the regiments, in addition to ensuring internal security and public order, measures were taken against possible attacks and border infiltrations from Russia and Iran. There are also opinions that the Hamidian Cavalry Regiments were formed against the Armenians. However, even during the I. Sason Rebellion, which was one of the rebellion movements of the Armenian communists in the east Anatolia on various dates, only 3 companies from the Haydaranlı Tribe were taken under arms. This unit was assigned to maintain public order in the Muş due to the dispatch of regular troops to the rebellion region. On the other hand, the privileges granted to nomadic tribes for the formation of regiments led to the emergence of some tribal chieftains as new power holders in eastern Anatolia. The use of this power by the tribal chieftains for their own interests disrupted public order in the region and created new security problems. However, despite all the arrangements made, the inclusion of the Hamidian Cavalry Regiments into the military system could not be fully achieved. Therefore, a modern military organisation could not be formed from the regiments. Nevertheless, the regiments were recruited during World War I and the War of Independence and were assigned to the defence of the homeland.